

A

SZÉKELY ÖRÖKSÉG

TÖRTÉNELMI ÉS JOGI

SZEMPONTBÓL.

ÍRTA:

b. Apór Károly

AZ ERDÉLYI KIR. TÁBLA ELNÖKE.

MAROSVÁ8ÁR.HELYTT,

Nyomatatja Imreh Sándor az ev. ref. főtanoda betűivel

1868.

A)

A Székelyföld úrbéri viszonyai, a történelem világánál.

Az ötödik században, midőn a hűnnép Attila király halála után, három fia közt felosztva, belső viszályok miatt s még e felett a meghódított népek és királyaik által megtámadtatva a megsemmisítő csatákban nagyrészt elvérzett, egy 3000 harcosból s összesen 15000 lélekből álló kis sereg az Ázsia felé hazatérő testvérektől elvált és elébb a Czegléd körüli mezőkön telepedett meg, kis idő múlva azonban felkerekedve Erdélybe ütött; bevette Erdélynek északkeleti részét, ott állandó székhelyet foglalt, székelynek (megtelepedőnek) nevezte magát, és harczias cselekvő ereje által új hazája hegyei közt megőrizte, magával hozott nyelvét, törvényeit, szabadságait és szokásait. Alkotmánya tiszta harczias volt, az ország a nép ágai és nemzetségei közt felosztva, a nemzet tulajdonául tekintetett és mint olyan kölcsönösen megvédetett, megőriztetett és örököltetett; innen ered a székely-örökség (siculica haereditas) elnevezés; minden tagja a nemzetnek: a Rovóban (nemzet feje) épen úgy, mint az utolsó közsékely, ugyanazon szabadságokkal bírtak; mindnyájan egy törvény

alatt állottak; mindnyájan egyenlően nemesek és hadkötelesek voltak.

A nemzet ágazatai és nemzetségei, harcias alkotmányuk szerint fel voltak osztva lovasokra (primipilus, lófő), és gyalogosokra (pixidarius, gyalog, darabont) és pedig fekvő birtokuk aránya szerint. Csak az, a ki a hadi törvényeknek nem vetette magát alája, vagy bűntény által a szabadság élvezetére méltatlanná vált, vesztette el vagyonát és birtokát, a mely nemzetségére visszaszáilott, és ő maga szabadságvesztettnek nyilvánított. *)

Ezen rövid előadásból, mely a legrégebb hazai és idegen történészek munkáiból vétetett, látható tehát, hogy a székelyek egész földje, az ő alkotmány szerint, teljesen egyenlő természetű és tulajdonságú, *siculica haereditas*, székely örökség volt.

Hogy az azután következett idők, tudniillik a székelyeknek a magyarokkal volt egyesülése, szt István király alatti megtérésük a keresztyén vallásra és az Árpád s különböző házakból való királyoknak uralkodói rende, Erdélynek Magyarortól az 1562-dik évben történt elválásáig: a székelyeknek belső ősalkotmányukban, törvényeikben és szabadságaikban nemcsak lényeges változásokat nem idézett elő, sőt inkább IV. László királynak 1289-ben október 29-kén történt ajándékozása által a később felállított Aranyosszékre is kiterjesztettek és Lépes Lóránd vajda által létre-

*) Lásd a nemes székely nemzet constitutioi. Pesten 1318.

hozott testvéries egyesítése (fraternalis unió) által a három nemzetnek t. i. a magyaroknak, székelyeknek és szászoknak, 1437-ben, érvényükben még inkább megerősítették; és az ezen időben történt változások is csak a nemzet-fő elnevezésének „székelyek grófja-“ vá (comes siculorum) változtatására és a pogány hitnek és pogány szokásoknak eltörlésére szorítkoztak, — tanúsítja a Hármass törvénykönyv III-dik részének 4-dik cikke ezen szavakban:

„Az erdélyi részekben van egy kiváltságos nemes nép, kiket mi a szittyáktól való származásuk miatt elrontott névvel „siculus“-oknak nevezünk. E nép törvényei, szokásai merőben különbözök; harcban kitűnők, vitézek; ősszokás szerint törzsek, nemzetiségek és ágazatokra vannak osztva.

Továbbá a 7-dik cikk így szól: „Ezen földnek és nemes lakóinak hatósági jogait, melyek az ők kizárólagos sajátjaik, s melyeket ők egymás közt jól ismernek, szükségtelen bővebben magyaráznom.“ *)

Ezen törvényczikk bizonyítékául szolgál annak, hogy szent István királynak feudális rendszere, jóllehet a megyékre nézve Erdélybe behozatott, a székelytartományba be nem hatolhatott, és hogy a székelyek nemzeti örökségüket Erdélynek Magyarországtól való elválásáig sértetlenül fen tartották.

*) Lásd továbbá Bonifaeius Rerum hungaricarum Decades IV. lib. IX. png. 132.

Az önálló fejedelmek ideje alatt a Székelyföld eredeti alkotmányában lényeges változást szenvedett, és pedig:

I-ször. Miután a nemzetfőnek méltósága az ország fejedelmére ment át és ez az országban maga állította fel udvarát, s államhivatalokat állított, a székely népnek előkelőbbjei is elvonattak a különös nemzeti szolgálattól. Ezen körülmény, valamint a székely előkelőknek a megyei főbb nemességgel való érintkezése, és végül az agyagfalvi mezőn 1505-ben hozott örökösödési törvény, melynél fogva bizonyos esetekben a férfi birtok a női ágra is átmehetvén, némely elszegényedett család javai más családra mentek át: mind ezek okozták, hogy némely előkelő család nagyobb fény kifejtetése végett, és hogy méltóságában a megyei előkelőktől el ne maradjon; végül, hogy birtokát a család számára állandóan megtarthassa, az ország fejedelménél birtokaikra donációt kértek és eként a királyi jogot (jus regium) székely birtokaikra behozták.

Hogy a jus regiumnak a Székelyföldre való behozatalát a székely nemzet közömbösen nem vette, és pedig részint azért, mivel idegenszerű viszonyok hoztak be közéjük; részint, mivel ezáltal a székely nemzeti örökösödésnek megrövidítésétől még pedig nem ok nélkül tartottak; és végül, mivel ezen behozatal által eredeti jogaiknak és intézkedéseiknek megszorítását féltették: bizonyítja az aprobatális törvénynek III-dik része, LXXVI. titulusa, melynek 1562-ben kelt

III-dik articulusában birtokjogaikat és VII-dik articulusában a székely örökséget eredeti tulajdonságában megővni igyekeztek. Ezen törvényből kiderül:

1- ször. Hogy a székely örökség eredeti tulajdonságát és teljes érvényét ezen időszakban is, mint főszabályt a Székelyföldön megtartotta, és

2- szor, hogy a jus regium által a birtokok a Székelyföldön, melyek donációval voltak terhelve, elvesztették eredeti természetüket és a megyei nemes birtokokkal: mind a családi örökösödésre, mind más tulajdonságra nézve egyenlővé tettek ugyan, de hogy ilyen donációs birtokok, ha idő folytán a donatáriusoktól más kezekbe mentekát, 32évi csendes birtoklás által megint a székelyörökségek tulajdonságát vették fel, s ennél fogva eredeti természetüket megint visszanyerték.

II-szor. Minthogy a századok folyama alatt a székely nemzet törzsei és nemzetségei mindinkább elágaztak és eredeti birtokuk részint örökösödés, részint adás-vevés által nagy változásokban ment átmennek természetes következése volt:

1) Hogy a törzsek és nemzetségek elágazásait nem ismerhették meg többé. Ezen bajon segítve lett ugyan azáltal, hogy a törzs és nemzetségek szerénti elnevezés felhagyatott és a különböző ágazatok családi nevet vettek fel; csak néhány család tartotta meg az eredeti nevet; legtöbben az apák keresztnévét, vagy a helység nevét választották családi elnevezésül. Azonban az új családnevek följegyzése nélkülözhetlenné vált, és

2) Egy rész nagyobb földbirtokot szerzett, más rész ellenben egészen elszegényedett, és a vagyonosabbaknál szolgálatot vállalt, vagy erre kötelezte magát s ezáltal jogait elvesztette: mert a székely csak addig volt jogainak és szabadságainak élvezetében, a míg a nemzet iránti kötelességeit teljesítette, t. i. annak szolgálatot tenni képes volt és csak akkor szerezhette jogait megint vissza, ha ismét fekvő birtokot szerzett magának. Lovasrendü családoknak gyalogrendüekké változása és megfordítva: századok folytán örökös volt.

Eként az eredeti két rend mellé idővel két új rend fejlődött és pedig az előkelők rendje (főúr, főember, főnép, tisztviselők, primőr), mely azután a székely nemzetnek minden tisztségeit, háborúban és béke idején anyagi állásánál és a kevésbé vagyonos két rendre való kiváló befolyásánál fogva magához ragadta; és a jobbágyok, szolgálatkötelesek rendje, mely a nemzet jogait és szabadságait nem bírva, személyére nézve az elvállalt kötelezettség szerint ama három más rendnek alája volt vetve; ezektől szolgálata és haszonbérlet által egyéni tehetsége szerint kellett élelmét megszereznie és addig maradott nemzete és földjének tulajdonosával szemben ezen állásban, míg az utolsó irányában vállalt kötelezettség alól magát felmentve, tulajdon fekvő, birtokot szerzett magának; mely neki a három rend valamelyikében,) a nemzet szolgálatára

való képességet és előbbeni jogainak élvezetét rögtön megszerezte.

A székely családoknak a később felvett nevek szerinti följegyzése, úgy annak megállítása is, hogy melyik rendhez sorolandók, miután a fekvőbirtok állása folytonos apadásban és növekedésben volt, s a nemzet és összes állam irányában! kötelezettségek egyedül a fekvőbirtoktól függöttek: egyesek önkényére nem hagyathatt; ennél fogva legelőbb Mátyás király 1473-ban rendelte el az összes székely családok szemléleti összeírását és az akkor fenállott osztályozás szerint osztattak be azok a vagyon állásához képest a lovasság (prinipilus) vagy gyalogság (pixidarius) sorába.

A második ily nemű szemléleti összeírás Báthori Zsigmond fejedelem alatt 1588—1602 években történt.

A harmadik és legtökéletesebb szemléleti összeírás 1614-ben történt Bethlen Gábor fejedelem alatt. Ezen összeírásban névszerint, helységként vannak bejegyezve a donatáriusok, előkelők (primores), a lovasok (primipili), gyalogok (pixidarii) és libertinusok; aztán minden szolgálattötelezettek jobbágy nevezet alatt, elvállalt kötelezettségüknek osztályozása szerinti, m. avitici, a kik régebb időtől fogva szolgálattételre kötelezték magukat; aztán subjugati, a kik bizonyos pénzüsszegért meghatározott időre 1. 2. 5. évre kötelezték magukat; confiscati, a kik valamely büntény miatt nemességüktől, jogaiktól

és vagyonuktól megfosztva, egy más szabad székelynek oltalmát keresték és személyüket ennek szolgálatán kötelezték; i n qui lini zsellérek, a kik szolgálatra házat, telket, szántót és rétet vettek bérbe: végül extraneusok, a kik más helységekből vagy vidékekből származva, házba és telekbe telepítették és azért szolgálattételre vették fel. Ebben az összeírásban mindenik rendnek összes száma: szabad székelyek és szolgálatkötelezettek, — föl van jegyezve, melyből a székely nemzet akkori ereje világosan kitűnik.

A negyedik szemlélet az 1635-dik évben I. Rákóczi György fejedelem alatt vétetett fel; ebbe a hadkötelezetteknek gyermekei is beíratk.

Az ötödik és utolsó szemlélet 1684-ben I. Apafi Mihály fejedelem alatt vitetett végbe.

Ezen szemléleti összeírások a székek levéltáraiban őriztettek és arra használtattak, hogy a családokat hadkészületekkor, kötelességük teljesítésére lehessen szorítani, vagy szükség esetében büntetés alá vonni.

A szemléleti összeírások tiszta fölvilágosítást nyújtnak arról, hogy a Székelyföldön az adományos birtokok kivételével, melyek a nemes megyei birtok tulajdonságát vették fel, a földesurak és úgynevezett jobbágyok közt általában csak személyes, szóbeli vagy írásbeli, határozott vagy határozatlan időre, mindig a visszavonhatás fenhagyásával kötött egyezkedéseken és szerződéseken alapuló viszony forgott fen. A székely jobbágy soha sem volt szolgálatkötelezett, glebae adscrip-

tus) mert itt minden birtok a szabad nemes székelyörökség tulajdonával bírt, s hogy ha a haszonbérlőnek vagy szolgálatkötelezettnek, időnként, fizetés vagy szolgálattétel mellett használatra át volt adva, ezen használat a birtoknak azon természetét és tulajdonságát, melylyel előbb bírt, nem változtatta, mert ilyes változásra hiányzott a jogczim. A hazai törvények, különösen az Approbata Constitutio III. része 7fi. tit. 12. art. határozottan tiltották, hogy a székelyörökségek valamely változást szenvedhessenek, minél fogva a szabad székely birtok ilyes úton soha és semmi körülmények közt adózásokkal és szolgálmányokkal terhelt birtokká át nem változhatott; csak a donatio és az erre alapított jus regium volt itt kivétel, de ezen változás is az adományos halálával, az approbatalis törvények fenemlített megszorításának alája volt vetve.

Továbbá ezen szemléleti összeírások támaszpontokat nyujtnak arra, hogy a Székelyföld mely helységeibe volt a donatio behozva, különösen a harmadik, Bethlen Gábor fejedelem alatt végbevitt összeírás e tekintetben teljes és itt mérvadó, mivel tudva van, hogy a Székelyföldön, a jus regium iránti kérelmezések nagyobb részt Zápolya János Zsigmond fejedelem és a Báthori házból származott fejedelmek időszakába, tehát épen Bethlen Gábor fejedelem uralkodása előtti időre esnek s annál fogva az összeírásba mind befoglaltattak.

Áttérve a nemzeti fejedelmek utáni időre:

1) A Leopoldi hitlevél (1-ső Lipót és Erdély

három nemzetének karai és rendei közt 1691. december 4-én Bécsben aláírt államszerződés) a 3. pontban a fent elősorolt, törvényeket szentesítette.

Továbbá a 14-ik pontban, eként szól:

„A vitéz székelynép tagjai azon birtok erejénél fogva, melyet fegyverrekelés terhe alatt bírnak, valamint eddig, úgy ezután is adótól, tizedtől stb. mentesek. Ezzel szemben megmarad azon kötelezettségek, hogy a hazát saját költségükön tartoznak védeni, ide nem értve, a parasztokat, vagy jobbágy székelyeket.“A hitlevél ezen szavaival a szabad székelynép eredeti kötelezettségeit harcziás alkotmányára nézve, minden ebből eredő jogokkal együtt megerősítette.

2) Ezen államszerződvényt I Leopold utódai is, mindnyájan eredeti érvényében megerősítették.

3) Az 1847-ik évben a kolozsvári országgyűlésen hozott és I. Ferdinánd által Bécsbe azon év október 31-én aláírt és szentesített úrbéri törvény is a 3-dik articulus 4-dik cikkében, a székelyörökségeket mint tiszta afdialis birtokokat,ha szintén szolgálatkötelezett jobbágyok birtoklásában lennének.s az,úrbéri törvény szabályai alól kivette és eredeti tulajdonságukban meghagyta.

Mind történelmi, mind törvényes erősségekkel be van ennél fogva bizonyítva, hogy a Székelyföld azon kevés adományos birtok kivételével, mely eredeti tulajdonságát nem nyerte megint vissza, ősrégi természetét, mint székely-örökség, az 1848-dik évig híven és változatlanul megtartotta, hogy egy évezrednél hosszabb idő ezen tulajdonságon és az ezzel egybekötött jogokon nem

változtathatott, és épen a székelyföld ezen, a maga nemében páratlanul fenntartott, tulajdonságának tisztaságában keresendő annak oka is, hogy az 1854. június 21-én kelt császári nyilatkozat a 28-dik cikkben a fennállott törvények szerint megbírálandó székelyörökséget különös tárgyalás alá vétetni rendelte.

B)

A székelyföldi zsellérek és megyei jobbágyok közti különbségről.

A mi a megyei és székelyföldi jobbágyok közti különbséget illeti, mindenképp előtérbe kell emelni, hogy azoknak részint a hazai törvényekben, részint tiszteletet igénylő személyek munkáiban, részint a közönséges nyelvhasználatban előforduló egyenlő elnevezéséből, egyenlő törvényes állásukra a földes úrral, az állammal és a törvénynek személyük feletti egyéb rendelkezéseivel szemben, következtetni nem lehet.

Mindazon szokásos elnevezések u. m. úrbéres, jobbágy, székely jobbágy, colonus, zsellér, inquilinus, contribuens, rusticus, cseléd, paraszt, szolgáló ember: a törvényes álláspontra való tekintet nélkül csak arra szolgáltak, hogy az jelöltessék ki, a ki nem maga ura, hanem nem az a k szolgálatkötelezett volt, és nagyjából egyenlő jelentésben használtattak. Annak, a ki ezen elnevezésekben a szolgálattelvő parasztnak osztályozását keresné vagy bírói meggyőződését

ilyes vizsgálódásokból akarná (meríteni, mindenik volt megyében és székelyszékben más osztályozást kellene megállítania a szerint, a mint egyik vagy másik elnevezés volt ott gyakorlatban.

Nem az elnevezésből kell a megyei és székelyföldi szolgáló emberek közti egyenlőséget vagy különbséget megállapítani, hanem a birtokra vonatkozott törvényes rendszabályokból.

A különbség lényegesebb pontjai a következők lehetnek.

1) A megyei jobbágnak, hogy ilyen legyen, szükségképen urbériséget, azaz olyan birtokot kellett bírnia, mely az allodiatura vagy nemes föld természetét elvesztette, t. i. a mely a Leopold ideje előtt a megyeföld megadóztatására meghatározott kapuszámok (numerus portarum) alkatrészéül szolgált, a Leopoldi idők óta I. Leopold által Becsben 1693. április 14-én megerősített egyességben (accorda) meghatározott 1000 kapu alkatrészébe felvétellett; Mária Theréziának az 1848-dik évig fennállott adórendszere (contributio Bethleniana) behozatala után az adókivetés alapjául szolgált; és a mely tehertől a birtokot maga a nemes földbirtokos is, ha az más, mint a hármas törvénykönyv I. része 40. titulussá szabálya szerint megállított módon jött volna reá vissza, fel nem menthette.

Ennek ellenére a székely jobbágnak olyan birtok adatott használatába, melyért a Bethleniana contributio behozataláig soha sem fizettetett adó, minthogy az a fennérintett legfelsőbb resolutioba

soha sem volt felvéve, és a melyért az adófizetés behozatala után az 1848-dik évig csak a haszonvevő személyes tulajdonsága szerint fizetett adó, s mihelyt a nemes földbirtokos a bir-, tokot saját használatába visszavette, az adófizetés is megszűnt, mivel itt azon elhatározás szolgált alapul: a teher nincs a földbe tapadva (onus non inhaeret fundo).

2) A megyei jobbágy a földbirtokos iránt csak azon szolgáltatokat tartozott teljesíteni, melyek a régebbi országgyűlési és megyei határozatok szerint voltak megállítva; többet a földbirtokos nem követelhetett (1791-ki 27-dik törvényezikk).

A székely jobbágy ellenben külön szerződésektől függő szolgáltatokat tett és a földbirtokos nem volt köteles csak egy bizonyos előre meghatározott SZolffálatot követelni tőle, hanem szabad akaratja szerint és a mint magára nézve hasznosabbnak találta: a szerint majd megnagyította, majd kissebitett telkekét tetszése szerint annak adhatta, a kinek akarta. A hány vidék és helység, csaknem annyi féle neme a kötelezettségeknek, annyi féle kimérése a telkeknek Volt szokásban Székelyföldön 1848-ig; mert az államnak nem volt joga a Bzolgálatkötelezettek kezeiben lévő belső és külső birtokok számát kiterjedését és fentartását felügyelni, mint a megyékben.

3) A megyei jobbágy köteles volt természetényeiről átalán tizedet, némely megyékben kilencedet is, továbbá a mustról, s juhok, kecskék, sertések és méhek szaporodásából tizedet adni,

és pedig mindezt azon okból, mivel ezen adózások az általa biratott földhöz voltak ragadva.

Ennek ellenére a székely jobbágy ilyen adókat soha sem ismert, mert az ő szolgálata és szolgálmányai nem függtek az általa használt föld tulajdonától; a szolgálatok és szolgálmányok a tulajdonoshoz való személyes viszonyából eredtek és csak tőle függöttek; a mire t. i. magát kötelezni akarta, csak azt volt köteles teljesíteni.

4) A megyei jobbágy az 1791-beli 26-dik törvényczikk által, miután az Örökjobbágyság eltöröltetett és ő többé nem volt „a földhöz ragadt“ (glebae adscriptus) bizonyos feltételek alatt a szabad költözést elérte.

A székelyföldön ellenben elejétől fogva a székely jobbágynek feltétlen szabadköltözése állott fenn; örök jobbágyság a székelyek közé soha sem hatolhatott te, minthogy nálok nem volt olyan birtok, a melyhez az tapadhatott volna; ilyen tulajdonság a szabad székelyföld megbecstelenítésének tekintetett, volna. A székely jobbágy szabad volt, mihelyt kötelezettségét teljesítette és tetszésétől függött, hogy oda menjen, hová akart. A székelyföldi megszökött jobbágyok gyakori visszakövetelése csak az azok által teljesítetlen hagyott kötelezettségeken alapult, a minthogy az approbatalis törvény X. art. III. rész 76. tit. a nemesség megadását csak azon jobbágyokra nézve engedi meg, a kik minden kötelezettségtől szabadok és volt földes uraiktól elbocsátva voltak.

5) A megyei jobbágy telek tulajdona volt ugyan a földes úrnak, mindazon által azzal szabadon és akaratja szerint nem rendelkezhetett és intézkedhetett; azon jobbágyot, a ki az eltörült örök jobbágyság következtében a megállított és a telkekkel egybekötött szolgálatok teljesítése mellett annak birtoklásában részint megmaradott, részint az idő folyamában beleállított, nem lehetett önkényesen kivetni, kizorítani az 1791-béli 27. törvény cikkénél fogva; ennél fogva a családok minden időben a jobbágyok számát és a megállított szolgálatokat vették a családtagok közti osztályok tárgyául.

Ezzel szemben a székelyföldi jobbágyok szóbeli vagy Írásbeli egyezkedések folytán jutottak a telkek birtokába, és a szerződések értelmében minden időben, vagy ha azok hallgatva mind két fél által meghosszabítottak, előrebocsátott megintés után a birtokból elmozdíthatók voltak, mivel az ilyen telkek megszorítás nélkül a földbirtokosé lévén, ő azokkal szabadon rendelkezhetett, minél fogva családi osztályoknál rendszeren az ilyen jobbágy kezek közt lévő telkek legcsekélyebb darabjai is, mint szabad nemes birtok, a Verbőczy törvény szerint osztály tárgyává tettek. Végre

6) A megyei és székelyföldnek a kormányzó hatóságok általi különböző kezelése, valamint a megyei és székelyföldi földesurak és jobbágyok közti perlekedéseknél különös eljárás is lényeges különbséget tüntet föl. Ugyanis:

a) A megyei úrbéri telek mindig paraszt

birtoknak tekintetett, soha sem bírt a nemes föld előnyeivel; ha valaki fris tetten éretett s üldöztetett és úrbéri birtokba menekült, a tisztviselő oda behatolt és lefoglalta személyét; ellenkezőleg a Székelyföldön a tisztviselő a jobbágy telkébe a földesurhoz tett jelentés és ettől nyert engedély nélkül nem hatolhatott, mert ott minden telek székely örökségnek, annál fogva curiának tekintetett, és a nemesi jogok szerint tisztelteiét. Épen így volt a dolog, midőn a katonaujonzok kötéllel fogattak; a megyei úrbéres telkeken rövid úton befogattak ezek, a székelyföldieken pedig a földesurat a megszökött ujoncz kiszolgáltatására épen úgy fel kellett szólítani, mint saját curiaján.

b) A köznépre nehezült útcsinálási terhet illetőleg: a vármegyéken minden úrbéres, az adólajstromba foglalt tehetsége szerint, tartozott azt hordozni és a megye tisztsége által rendeltetett ki azon mértékben, miként azt a kormány szükségesnek találta; a földes urak befolyása csak annyiból állott, hogy kérelmezték, miszerint szorgos munka idején úrbéreseiket utcsinálásra ne rendeljék. Nem úgy a Székelyföldön; itt nem csak a zselléreknek útcsinálásra való kirendeltése, de az is, hogy az év melyik szakában és hány napra rendeltessenek ki: a birtokosokból és szabad székelyekből álló székgyűlés határozatától függött.

c) A földesurak és jobbágyok közti perlekedéseket illetőleg: a megyei földön a perleke-

dések a megyei hatóság segédlete mellett politikai úton intéztettek és határozattak el; a királyi főkormányzéknel egy különös úrbéri bizottság volt, mely a földesurak és jobbágyok közti úrbéres pereket másod bíróságilag elhatározta.

Nem így a Székelyföldön; itt az ilyen perlekedéseket mindig a törvény rendes útjára útastították és ott jártatták le; a k. főkormányzékbi bizottság a Székelyföldön soha egy úrbéri pert sem látott el; itt úrbéri per nem létezett, mivel úrbéres föld és úrbéres jobbágyok csak kivételesen voltak.

Nem czélom a megyei és székely jobbágyok közti különbséget a legcsekélyebb aprólékoságokig részletezni; az itt felhozott hat lényeges pont is elégséges bizonyítékul szolgál, hogy:

1) A megyei és székely jobbágy jogviszonyai közti különbség e föld tulajdonságából és a sértetlenül fentartott székely örökség minőségéből fejlődött és tartotta fenn magát, s

2) A kik azt állítják, hogy az idő és törvénytelen tények a Székelyföld úrbéri viszonyaiiban oly változásokat idéztek elő, melyek a föld eredeti természetét és tulajdonságát megváltoztatva, azt tiszta jobbágyi természetűvé tették: vagy nem bírnak valódi ismerettel a Székelyföld jobbágyi viszonyairól, vagy pedig a legtisztább jobbágyság ősjellegét nem ismerik; mert azon viszony, mely a Székelyföldön, hol az 1848. évig a földnek egyenlő szabad volta fentartatott, a szá-

zadok hosszú során kifejlődött, most, miután a föld a jobbágyi kötelék feloldásával mindenütt egyenlővé lett, rendre-rendre az ország más vidékére is ki fog terjedni és oly természetű bérleti rendszerré fogja magát kinőni, milyen az alkotmányos, szabad Angolországot annyira virágzóvá tette.

Megemlítendőnek találok itt még azok tájékozásául, kik az 1819-ben, törvény rendeletén kivül, véghezvitt adólajstromozásra oly súlyt fektetnek, mintha ezáltal a Székelyföld és különösen a székely örökség természetét megváltoztatna volna, hogy ezen adólajstromozás a Székelyföldön nagyon különbözött a megyékben keresztülvitt adólajstromozástól. Ugyan is a megyékben csak is az úrbéri földek lettek lajstromozva és mindazoknak földjei, kik allodiumokra voltak telepítve, kihagyattak; a Székelyföldön ellenben, — minthogy az 1848-ig fenállott úgynevezett Bethlen-féle adórendszer szerint, minden a ki két zsellérral nem bírt, — adó-köteles volt, — minden föld adólajstromba vétetett, akár szabad székely, akár zsellér kezén találtatott az, mert a kormány az előbbinél biztosabb alapot akart szerezni az adó kivetésére és beszedésére nézve. A földesurak eltúrték ezt a Székelyföldön, mert az adófizetés személyes kötelezettség volt, nem tapodott a földhöz és ennek biztosításául a k. főkormányzéknek ismételt rendeletei bocsátattak ki, hogyha a zsellérek kezén lévő földek, adómentes földesuraik kezébe visszaszálltak, az ily

földekről az adó szedése azonnal megszüntetendő és az adólajstromból kitörleendő.

Magok az adólajstromok hitelesen bizonyítják ezen tényállás valóságát, mert midőn a vármegyei adótábellákban 1819-től kezdve 1848-ig, csak is névváltoztatások fordulnak elő, de az adó-köteles föld mennyisége csak azon egy esetben szenvedett apadást, ha valamely telek a hármas köny I. része 40. cikke szerint allodisáltatott, a székelyföldi adólajstromokban évről évre folytonos névszeréni és földmennyiségi változások fordulnak elő a szerint, a mint a zsellérekkel kötött szerződések kiteltek és új kötések keletkeztek. Valamint tehát senki sem állíthatja, hogy azon föld, mely a szabad székely tulajdon birtokában van, azért, mert az 1819-beli adótábelláha bevétellett, eredeti székely örökségi természetét megváltoztatta volna, úgy törvényesen azt sem állíthatja senki, hogy ugyanazon természetű föld azon okból, inért az a tulajdonos által, szolgálattétel fejében oly személynek adatott használatra, ki arról, személyes viszonyánál fogva az államhoz, adót fizetett, természetét megváltoztatta volna.

Épen így áll a dolog egyéb közterhekkel is: a szabad székely ezeket épen úgy hordozta, mint a zsellér és ez mind a személyi viszonyon alapult; a vármegyén pedig mind ezt a föld úrbéri természete hozta magával, és ezen terheket csak is az ilyen föld birtokosa viselte.

C

Az 1848-ki törvények, az 1854. 21/6-ki nyítparancs és az úrbéri bí- róságok intézkedései.

Az 1848-dik évi június 22. megerősített 48-ki IV. törvénycikk rendelete szerint az urbériségeken addig feküdt, úri szolgálat, dézma és pénzbeli fizetések eltöröltetvén, a Székelyföldön is mindazon birtokokban, melyekre a jus regium be volt vive és az adomány levelekben, úgy miként a vármegyei donatiókban a telkek megvannak említve, ezáltal úrbérességekké váltak, az úri szolgálat el lett törölve.

Ugyanezen törvénycikk 6. §-sa szó szerint ezt tartalmazza:

Székelyföldön a tiszta majorságok közé értetik a székely örökség (*sicula haereditas*); ennélfogva, minthogy az adófizető és fegyvert viselő székelyek jószágai köztudás szerint többnyire tiszta székely örökségek, az ezeken lakó colonusokra azon mentesség, mely más úrbéresekre nézve e törvény nyomán rögtön életbe lép, csak azon esetben terjedhet ki, ha az említett adófizető és fegyvert viselő székely tulajdonosok, az ezelőtti §-ban irt bíróságok előtt be nem bizonyíthatnák, hogy valamely telek és föld, mely colonusaik kezén van, majorság vagy székely örökség.

E törvénycikk minden kételyt kizárólag megállapítja miszerint:

a) A Székelyföldön az adófizetés semmi bordereivel sem bír annak eldöntése körül, hogy egy vagy más birtok majorsági természetű-e? mivel általánosan minden székely birtok majorság természetűnek lett elismerve.

b) A colonus elnevezés az illető bérlőnek vagy szegődményesnek csak személyes állapotját (personalis conditio) fejezi ki

c) Tekintettel a IV. törvényezikkely 5 §-ra jogérvényes bírói elhatározásig, a székelyföldi colonus további szolgálatra van kötelezve.

d) Annak igazolása után, hogy egy vagy más colonus kezén levő birtok székely örökség, a szolgálat vagy pénzbeli fizetés kisajátításának helve nem lehet, és a birtok, tulajdonosságainak korlátlan rendelkezés alatti sajátja.

Ezen helyen tájékozásul — bár fölöslegesnek látszik, — azt is megemlíthetem, hogy az idézett 1848-iki IV. törvénycikk a majorsági birtoknak a birlaló, colonus, zsellér, inquilinus általi megváltását teljesen mellőzte, és így valamint a megyék területén a zsellérek a kezökön volt majorsági birtokot megváltani vagy kisajátítani jogosítva nem voltak, épen úgy a székelyföldi colonusok is a kezökön levő székely örökséget semmi szín alatt ki nem sajátíthatták.

Az 1854 jun. 21-én kelt úrbéri nyíltparancs azonban a 48-ki törvények ezen világos értelmű határozatát tekintetbe nem- vévén, az enyém és

tiéd kérdését, a földesúr és zsellér között, a bérlők és szegődményesek előnyére, kisajátítás cége alá erőszakolta, és a majorsági birtoknak tetemes részét törvényes tulajdonosai kezéből, egy meszterkélts kisajátítási műfolyam alapján a zsellérek kezébe játszotta át. Feladatomban körén túlterjed ezen a tulajdon jogot érzékenyen sértő önkényes intézkedés kártékonyágát és célszerűtlenségét részletesen fejtegetni: csak mint meglevő tényként a végett kívántam fölemlíteni, hogy az ilyen jobbadán bérlők és szegődményesek által bírt majorsági birtokra nézve, önkényesen életbe léptetett új jogcím, miszerint az időnkinti birlalók, a kezekbe jutott birtokot a szolgálónányi potomban megszabott érték szerint, önerejükön kisajátíthatják: idézte elő a székelyföldi úrbéres pereknek $\frac{9}{10}$ -ét minden bérlő, szegődményes, vagy lakással ellátott cseléd, a megválthatás iránt igényeket támasztott; világos jobb tudása és határozott értelmű írás vagy szóbeli bér — vagy szolgálati szerződése ellenére perlekedni kezdett.

Ezen birtok szerzési vágy az úrbéri nyiltparancs 28-dik §. zártételében veszi eredetét s ürügyül lett felhasználva arra, hogy az illetők elvállalt kötelezettségeik teljesítésével felhagyva napi fáradságaik gyümölcsét a költséges perlekedésre fordítsák, — sőt több helyen izgatva és ámitva annyira mentek a perlekedő zsellérek, hogy a perköltségek fedezhetése végett, a per tárgyát részben, nagyon sok helyt egészben eladták, s vannak számosan, kiknek a megnyert

per nem fog egyebet nyújtani, mint az utolsó bírói ítélet egyszerű papír értékét, mert már mindeneket a perre rég elköltötték.

Miután azonban az úrbéri nyiltparancs 28-ik §. hazai törvényeink ellenére megállította a majorsági, és székely örökség természetű birtoknak, azok által való kisajátítását, kik az úrbéri felszabaduláskor, annak esetleg birlalói voltak, a székelyföldi úrbéres perek megsokasodva állottak elő.

Ezen perek három osztályba sorozhatók:

1. A perleménybe királyi jog lévén bevive, székely örökség természetét elvesztette, colonicaturává vált, és mint ilyen, az állam által történik a kisajátítás.

2. A perlemény székely örökség, azonban birlalója akarja kisajátítani.

3. A perlemény székely örökség, s a földesúr mint tulajdonát, zselléréből visszaköveteli.

A colonicaturákká vált székely örökségeknek, az állam általi kisajátítása, bevégzett tény, nem jöhet további vita alá; azonban a 2. és 3-ik esetre nézve, az urb. ny. pcs 18-ik §-sa volt az egyik vagy másik rész által támasztott igények megítélésénél mérvadó; szükséges tájékozásul azért az idézett §-t fölmutatom, s egyszermind megemlítem, hogy ezen §. határozmányai szerint, az úrbéri bíróságok miként jártak el, és Ítélték a tárgyalta perek felett.

Az idézett 18-ik §. a birlalótól vissza nem vehetőnek, és így általa kisajátíthatónak nyilvánítja a kezén levő birtokot:

a) Ha az neki, írás vagy szóbeli kötés mellett, örök időkre, vagy a család férfiágának kiholtáig lett átadva.

b) Ha az a használati idő meghatározása, s a visszavehetés határozott kikötése nélkül, lett átengedve, és az átengedett birtok 1819-ik jan. 1-től kezdve, jobbágy- vagy zsellérkézen volt.*)

Ezen felfogás és értelmezés szerint, az úrbéri bíróságok, a székelyföldi úrbéres pereknél, mindenek előtt megállapítandónak vélték, hogy a per tárgya székely örökség? vagy pedig a király¹ j^og behozatala által, a föld ős természetét veszítve, jobbágybirtokká — colonicatura — lett-e?

Evégett, a perlemény székely örökségi természete ellen emelt kifogás folytán, hivatalból beszerezték az illető hiteles helyekről — k.-fehérvári káptalan, kolozs-monostori convent, udvari korlátnokságtól, vagy a lustrális könyvek alapján — az adatokat a királyi adománylevélre és beigtatásra nézve, s csak miután a peres birtoknak vitássá lett székely örökségi természete kitisztázva lett, vették a kisajátítás kérdését, tárgyalás alá.

És itt, első helyen, azon körülmény képezte a megállapítás tárgyát, hogy nem volt-e a peres birtok örök időre, vagy a család fiágának kihaltáig átengedve? és ezen esetek bármelyikének beálltával, a kisajátítási jog, a zsellér részére megítéltetett.

*) Ezen határidő megszabásában, a nyiltparans valószínűleg a magyar törvénybe gyökerezett elévülési 32 évet vette tekintetbe; feltevésében megerősít az, hogy 1819-ik január 1-jén még egy adó-lajstrom sem volt kiállítva, és azok legnagyobb részének összeírása az 1820-ik évre esik.

Ha ezen esetek elő nem fordultak a földesur és zsellére között létezett, vagy létező rás vagy szóbeli szerződés volt megállapítandó, s ehez képest olyan perekben, midőn meggyőződés szerzetett aziránt, hogy a volt földesur, zsellérével szemben, a birtok átadása alkalmával, annak visszavehetését ki nem kötötte, és az 1819. jan. 1-én már az illető zsellér- vagy törvényes jogelődének kezén volt; a kisajátítási jogot a zsellér részére megítélte. Azon körülményt azonban, hogy egy vagy más birtok, 1819. jan. 1-én, zsellér kezén volt-e? ha a jelenlegi birtokos nem volt származéka vagy jogutóda az 1819-ki birtokosnak, s időnként 1819-ik óta a peres birtok haszon vevői változtak: mindig úgy értelmezte, hogy a zsellér általi kisajátításnak, helyet nem adott, mert: a birtokosok időnkénti változása tényleg igazolta, hogy a visszavehetés kikötve, és gyakorlatban volt, s tehát az urb. nyilvántartás 18-ik §-nak ezen fejtetés b) pontja alatt idézett tétele szerint, a kisajátításnak helye nem lehetett. Végre tájékozásul, ide csatolok kétrovatos kimutatást:

A szék neve	összes füstök száma	1848-ban szolgáltatók kezén talált füstök száma	országosan karpótolított füst	bírósági közbejövettelt nem vettek igénybe	úrbéri perre lepett
Háromszék	20004	7459	—	—	1004
Csikszék	18457	4339	—	—	1154
t dvarh.szék	17962	2337	—	—	443
Marosszék	15355	2090	—	—	1204
Aranyosszék	4274	1500	—	—	121
	76052	17731	2786	11019	3926

A szék neve	úrbéri per útra lépett	bíróság előtti egység	véglege- sen ellá- tott per	függő- ben az I. Díj- nal	[I. bíró- III. bi- sagnal r óságnál	
Háromszék	1004	256	316	261	—	171
Csikszék	1154	117	142	833	—	62
Udvarhelyei.	443	105	73	131	—	134
Marosszék	1204	133	70	853	—	148
Aranyosszék	121	3	28	67	—	25
	3926	614	627	2451	—	540

A szolgáló emberek telkeinek összege (17,731) ezen kimutatásban eltér a különböző hírlapokban közlőit (21,337) összegtől. Ennek oka az, hogy a hírlapi közlések, a szolgáló emberek telkei közé elegyítették a székelyföldi városok lakóit is, u. m. Bereczk, Kézdivásárhely, Ilyefalva, Sepsz-Sz.-György, Udvarhely, Oláhfalva, Marosvásárhely polgárait, Szépviznek s Gyergyó-Sz.-Miklósnak örmény lakosait; és Csik-szent-Domokos bányászait; én pedig ezen lakosok számát levontam, s csak az e híján megmaradt összeget közöltem.

ZÁRSZÓ.

A közelebbi időkben a székely örökség kérdése élénk hírlapi viták tárgyát képezte. Úgy Játsozott, mintha a vitatkozók két táborra oszlanának: egyik a merev történelmi jog sáncaiban; másik a demokrácia, szabadelvűség fennen lengő népszerű lobogója alatt. Egyik mindent meg akar védeni a múltból, másik mindent felforgatni, mi elméletének útjába áll.

Ezt látva: kötelességemnek tartottam a kezem közt levő adatokkal nyilvánosság elébe lépni. Tartózkodva tettem; 'tudtam, hogy az ellenvéleményüeknél, — ha nem is épen a nyilvánosság előtt, de legalább bizalmas körökben, — könnyen előtérbe lépik az a gyanúsítás: érdekelt fél; részrehajló; szava nem nyomhat semmit a latban.

Épen ezért igyekeztem szorosán tárgyilagos lenni.

Tudom, hogy a közelebbi hetek alatt a székely képviselők közt, igazságügyminisztériumnál, a székely örökség tüzetesen kell hogy tárgyalassék. Tudom, hogy egy szakértő bizottság egybehívása van kilátásba helyezve, mely Sz. Udvarhelytt, a székely örökség kérdését beható ta-

nácskozás alá vegye s véleményt terjesszen az igazságügyi minisztérium elébe. Azt is tudom, hogy a székely törvényhatóságok készüléteket tesznek erélyes felszólalásokra, veszélyeztetett birtokjogaik mellett.

Célom csak az volt: egybeállítani azon szét-szórt adatokat, melyek évek óta folytatott történelmi gyűjtéseim s hivatalos állásomnál fogva kezeim közé jutottak s szolgálni velők egy sokakat foglalkoztató fontos napi kérdés megvilágosítására.